

De vulkanske Udbrud paa Island i Aaret 1783,

af Th. Thoroddsen, stud. magist.

(Hermed Tavle V).

Skjønt Island i flere Henseender er et af de interessanteste Lande for Geologerne, er det dog langt fra, at dets ældre og yngre Dannelser ere tilstrækkelig kjendte. Mange udmærkede Naturgranskere have gjæstet dette Vulkanernes og Jøklernes forjættede Land; men da deres Besøg sædvanlig have været meget kortvarige, og da Rejserne her ere meget møjsommelige, er det ikke saa underligt, at der staa saare meget tilbage at undersøge i de udstrakte Egne, der ligge saa fjærnt fra Kulturens Brændpunkter. Kun af og til faar man igjennem Aviserne Efterretninger om storartede Udbrud og Ødelæggelser der oppe, naar Vulkanerne ikke selv, som det skete med Askefaldet i Norge 1875, sende direkte Bud ned til Fastlandet; men Meddelelserne ere almindeligvis kun meget ufuldstændige, og man aner ikke, fra hvor mange Steder disse Ødelæggelser udgaa. Naar man ser Gunnlaugssons store Kaart over Island, forbavses man over de mange Vulkaner med de udstrakte Lavamarker og over Jøklernes vældige Omfang. Man skulde næppe tro andet, end at dette maatte have tiltrukket sig Folks Opmærksomhed; men af alle disse Vulkaner ere kun et Par Stykker nærmere kjendte, og af Jøklerne er ikke en eneste videnskabelig undersøgt. Man maa dog haabe, at den nærmere Fremtid maa bringe noget Lys over flere af disse Egne, der endnu hvile i Mørke.

Hvis de islandske Vulkaner i Fremtiden skulle beskrives og kaartlægges, er det unægtelig en stor Behagelighed for Granskerne nøjagtig at kjende deres Historie; thi derved kan han kontrollere sit eget Arbejde og finde en Lovbundethed i de spredte Kjendsgjæringer. Men ligesaa lidt som Naturgranskeren kan undvære Historien, ligesaa lidt kan denne undvære hin; thi først derved kan den blive fuldstændig kritisk, og først naar begge række hinanden Haanden og støtte hinanden, kan man vente et frugtbart Resultat for Videnskaben.

Der findes vistnok nogle trykte Lister over vulkanske Udbrud paa Island, men disse Lister ere i høj Grad mangelfulde og ukritiske. Kilderne ere næsten aldrig nævnte, og de underligste Fejltagelser ere fremkomne ved Forfatterens Ukjendtskab med de paagjældende Egne. De originale Efterretninger om islandske Vulkanudbrud ere især gjemte i Manuskripter (Annaler, Breve o. s. v.) der findes, dels hos Privatfolk og dels i forskjellige Bibliotheker og Arkiver f. Ex. det store kgl. Bibliothek, Uni-

versitetsbibliotheket, Islands Stiftsbibliothek, det islandske literære Selskabs Arkiv og flere Steder. Et af de Vulkanudbrud, som ere blevne bedst beskrevne, er det, der fandt Sted i Skaptafellssyssel i Aaret 1783: men alligevel er der flere Ting desangaaende, som ikke ere bragte frem for Offentligheden, og da dette Udbrud er et af de voldsomste, som kjendes, vil det vistnok have noget Værd at bringe det paa nærmere Omtale.

Medens Islands Vest-, Nord- og Østkyster paa mange Maader ere spaltede i lange Fjorde, der som oftest afgrænses af lodrette Fjelde, er det modsatte Tilfældet med Sydkysten, der karakteriseres ved en næsten fuldstændig Mangel paa Havne. Her er der næsten ikke Spor af Indskæringer, Havet bryder i lange og høje Brændinger imod den flade Kyst, og al Sejlads er forbunden med stor Fare. Langs med Kysten findes vidtstrakte Sandflader, som oversvømmes af en Mængde Jøkeelve; disse have deres Udspring i de store Jøkelgrupper langs den sydlige Rand af det Plateau, der udgjør Midten af Landet. Omtrent midt oppe i Højlandet findes to store Jøkler, Langjökull og Hofsjökull, der ligesom Skjoldbuler hæve sig op paa Islands brede Ryg, og lige sønden for den sidste, i den sydligste Del af Landet, findes Mýrdalsjökull. Alle disse indtage et Rum af omtrent 70 □ Mil, men den største Samling af Jøkler er, som man véd, den østligere liggende Vatnajökull. Dens sydlige Side er omgivet af utallige Skredjøkler og støder næsten ud til Havet, medens dens nordlige Side støtter sig til Højlandets vældige Lavamark Odáðhraun; den indtager i alt et Fladerum af omtr. 150 □ Mil. Vatnajökulens enkelte Partier med tilhørende Skredjøkler have særskilte Navne. Paa Sydranden længst mod Øst findes Heinabergsjökull, derefter kommer Breiðamerkurjökull, Öræfajökull (Knappa-fellsjökull) Skeiðarjökull og vestligst Skaptúr- eller Síðujökull. Den nordlige Rand af Vatnajökull er meget lidt kjendt, men man véd dog, at der fra den skyder flere Skredjøkler ned i Dalene, hvor de vigtigste af Nordøstlandets Elve have deres Kilder*).

*) Sveinn Pálsson inddeler den nordlige Rand af Vatnajökull i to Dele, Brúarjökull mod Øst og Dýngjujökull mod Vest. Se hans „Forsøg til en fysisk, geografisk og historisk Beskrivelse af de islandske Isbjærge“, der findes i Manuskript i det store kgl. Bibliothek, ny kgl. Saml. Nr. 1094 b-c.

At Ismasserne især have optaarnet sig her paa Sydrenden af Island, er let at indse, da Landets Hævning her er størst og Nedslaget stærkere end andre Steder paa Grund af de kolde og varme Havstrømningers Brydninger uden for Sydøstlandet. Desuden have de flade Tufplateauer afgivet et udmærket Holdpunkt for Isen, som her kunde dynges op til utrolige Masser, og som derfor ogsaa har øvet en storartet Indflydelse paa det underliggende Lands Dannelse og Konfiguration. Jøkelevne og selve Skredjøklerne medføre saa store Masser af Grus og Sand, at ingen Fjord i Længden har kunnet holde sig, og da tilmed Vulkanerne, som her alle Vegne underminere Jøklerne, række disse en hjælpende Haand, kan man let forstaa, at Erosionen foregaar efter en kæmpestor Maalestok. Jøklernes nedbrydende Virksomhed fremmes end videre derved, at de store Iskæmpers Underlag for en stor Del dannes af løst Tuf og Palagonitbreccie, som let kan søndermales, opløses og føres bort; af samme Grund findes ogsaa paa Sandene neden for Skredjøklerne næsten kun de haardere Doleriter og Basalter, skjønt Tuffen alle Vegne træffes i Kanten af Jøklerne*). Medens Skredjøklernes stadige Virksomhed med jevn Flid danner lange Moræner og flade Sand- og Lersletter, kunne de vældige Udbrud fra de under Ismarkerne skjulte Vulkaner ofte frembringe storartede Virkninger og paa én Gang fuldstændig omdanne hele Herreders topografiske Udseende. Derpaa har man mange Exempler, og især er Vulkanen Katla i Myrdalsjökulen vel kjendt for de vældige Oversvømmelser, som dens Udbrud have frembragt. Smaa Fjælde, som før have dannet Øer ude i Havet, findes nu langt fra dette paa det tørre Land, og store Fjorde, som have været til i den historiske Tid, ere nu fuldstændig udfyldte af Sand og Grus og forsvundne. Oplysning om disse Forhold kan hentes fra Præsten *Jón Salómonsson's***) udsørlige Skildring af Katlas Udbrud i Aaret 1660. Efter at flere store Flomme fra Jøklen, ladede med Is og Sten, havde løbet rundt omkring Præstegaarden Höfðabrekka, der stod paa en Høj, tænkte Folkene, der vare flygtede

*) *Sigurður Gunnarsson*, *Midlands öræfi Islands i Nordanfari XVI. 1877. S. 31.* — *C. W. Pajkull*, *Istiden i Norden. Stockholm 1867. S. 16—22* og sammes Bidrag till kändedomen om Islands bergsbyggnad i Svenska Vet. Akad. Handl. VIII. S. 10. Efter Pajkull (S. 18—19) træffer man i Morænerne fra Vatnajökulen almindelig rullede Stykker af Gabbro- og Diabasagtige Bjærgarter, som ellers ikke ere kjendte fra Island.

**) *Jón Salómonsson* var Præst i Myrdal 1654—1696 (Sv. Nielsson: *Prestatal og prófasta á Islandi. S. 34—35*); hans Beretning om Udbruddet 1660 findes bl. a. i det islandske literære Selskabs Arkiv Svo, Nr. 37. S. 295—304. Jfr. *Espólin*, *Islenzkar árbækur VII. Kap. 12. S. 26.*

der fra, den 9de November paa at vende tilbage, da Vejret var udmærket, og Oversvømmelsen syntes at være overstaaet. Men paa en Gang hørte man en frygtelig Susen og Støj, Jorden skjælvede, og en Vandstrøm brød frem fra Jøklen og førte hele Gaarden med Kirke og Vaaningshuse bort, saa der ikke var en Sten tilbage. Der blev ført saa meget Sand og Grus ned fra Fjældene, at det næsten lyder utroligt; thi hvor Fiskerbaade før fiskede paa 20 Favnes Dyb, var der efter Udbruddet en tør Strandbred. I Aaret 1721 førtes der fra det samme Fjæld vældige Masser af Is ned til Havet og fyldte det i en saa vid Udstrækning, at Folk ikke fra de højeste Fjælde kunde se ud over Ismasserne; nogle fremkastede Isstykker strandede paa omtr. 100 Favnes Dyb. Denne Isflom bortførte en 120 Fod høj Klippe i Nærheden af Hjörleifshöfði og en lang, græsbevøxt Aas, der indtog et Rum af nogle Tønder Land, uden at der fandtes det mindste Spor af den tilbage. I Beretningen herom fortælles, at hvor Aasen havde staaet, havde man kun fundet en poleret Klippeflade med grydeformede Fordybninger (Jøkelstribes og Jættegrydes*).

Vatnajökulens sydlige Udløbere have ogsaa ofte gjort frygtelige Ødelæggelser ved Vulkanudbrud og dermed forbundne Oversvømmelser. Store frugtbare Landstrækninger ere paa denne Maade blevne ødelagte**). I Aaret 1362 var der saaledes Udbrud i disse Jøkler (især Knappafellsjökul), og de ødelagde en Præstegaard med 40 Bøndergaarde***). Men foruden disse frygtelige Udbrud kunne Jøklerne opvise andre næsten ligesaa storartede Fremtoninger, nemlig de periodiske „Jøkelløb“. Ved disse føres store løse Masser bort fra Jøkeln, og derved dannes lange Aaser, som senere i al Stilhed bearbejdes af de utallige Bække, Floder og Elve, der strømme frem fra Jøkelranden, saa at Stenene rulles og nogle Steder overdækkes med Lag af Ler og Dynd.

I denne Henseende er Skeiðarárjökulen en af de mest virksomme. *Sigurður Gunnarsson* beskriver Jøkelløbene omtrent saaledes: Naar saadanne Jøkelløb ere i Gjære, begynde Elvene at svinde ind og blive undertiden fuldstændig borte. Paa en Gang begynder Jøkelen forreste Rand ligesom at løftes, den revner alle Vegne med frygtelige Knald og kløves i store og smaa Stykker; Vandet strømmer frem fra alle Kanter og flytter med rasende Fart

*) Manusk. i det isl. lit. Selsk. Arkiv Svo, Nr. 37. S. 304—308.

**) *S. Gunnarsson*, *Midlands öræfi Islands. Nordanfari XVI. S. 16.*

***) *Annálar Jóns Egilssonar i Safn til sögu Islands I. kap. 4. S. 32.* — *Diplomatarium islandicum I. S. 245—246.* *Flatteyjar Annáll. S. 563.*

Isen frem over de neden for liggende Sand- og Lersletter, saa at Flader af mange Miles Bredde i flere Dage blive oversvømmede af en rivende Strøm, der knuser alt, hvad den finder paa sin Vej. Gunnarsson har set selve Jøkleranden bryde frem med en saadan Kraft og Hurtighed, at den skød Jordsmon, store Klipper, Høje og Aaser af Sand og Ler foran sig, saa at de bølgede op og ned ligesom Folderne i et Stykke Klæde. Saadanne Vandflomme kunne paa Skeiðarársandr undertiden vare over en Uge*). Der siges, at Jøkelløbene fra Skeiðarárjökul skiftevis bryde frem ad de vestlige Núpsvötn og den østlige Skeiðará**). Foruden de overordentlige Jøkelløb, have Jøkelelvne ogsaa deres regelmæssige daglige Oversvømmelser. Sydlandets Jøkelelve ere meget farlige at passere, da de daglig forandres, og deres Bund er fuld af Dynd og store Rullesten; ved de daglige Oversvømmelser rodes de løse Masser op paa forskellig Maade og danne uregelmæssige Dynger og Bakker. Alle de Sande, som findes nedenfor Sydlandets Skredjökler, ere ubeskrivelig øde og næsten fuldstændig blottede for Plantevæxt, fordi de saa idelig overskylls af iskoldt Vand; kun paa enkelte Steder trives noget Marehalm***) i det vulkauske Flyvesand, som i Nærheden af de beboede Egne ofte er en Landeplage.

Den sydvestlige Rand af den store Vatnajökull bærer, som før omtalt, Navnet Skaptár- eller Síðujökull; den strækker sig omtrent fra den 64° n. Br. til 64° 30', hvor Sprengisandr's Højslette danner Grænsen imellem Vatnajökull og Hofsjökull, og med det samme Vand-

skjellet imellem Syd- og Nordlandet, i det Thiørsá med sine utallige Bifloder rinder mod Syd, medens Skjálfandafjót gaar mod Nord. Midt paa denne Højslette hæver Tungnafellsjökull sig; den er temmelig høj, men kun 3—4 Mil i Omkreds*). Hele den sydvestlige Rand af Vatnajökull bestaar af Skredjökler, og Sletterne neden for ere milevidt dækkede med afvexlende Lerflader og med lange Moræner, der danne et Komplex af utallige Aaser, uden at et Græsstraa nogen Steds har kunnet fæste sig; midt paa disse øde, af Skredjöklerne dannede, tildels vandrette, tildels bølgeformede Flader findes de næsten ukjendte Fiskivötn, og Sletterne gennemskæres af utallige større og mindre Floder, der ligeledes skyldes Jøklerne deres Oprindelse. Omtrent midt i Skaptár- eller Síðujökulen findes en Indbugtning, hvor tre meget store Floder have deres Kilder. Den nordligste er Tungná, der flyder imod Vest og forener sig med den ligesaa store Kaldakvísl; i Midten løber Skaptá**) først imod Sydvest, bøjer derfra mod Syd og Sydøst, derpaa lige ret Øst og tilsidst imod Syd, hvor den danner en bred Lagune, før den naar Havet; noget af dens Vand afgives til det store Kúðafjót. Østligst af disse tre Floder findes Hverfisfjót, der har sit Løb langs med Randen af Síðujökulen, indtil den sammen med Brunná, Djúpá, Núpsvötn og flere andre udbreder sig over Skeiðarársandr og ligesom Skaptá danner en Lagune, inden den naar Havet.

Den Landstrækning, der imod Vest afgrænses af Skaptá og Kúðafjót og imod Øst af Hverfisfjót, var i Aaret 1783 Skuepladsen for frygtelige Ødelæggelser, frembragte ved Vulkanudbrud. Landstrækningen skyder sig tungeformet op imellem de to Floder, Skaptá og Hverfisfjót, og skraaner jævnt fra Fjældene nedad; den er et Affald af Højplateaut og kun besat med nogle enkeltstaaende Fjældknoder (Kaldbakr, Varmárfell, Miklafell, Lauffell, Blængur etc.). Dens øverste Spids er ufrugtbar, men lidt sydligere fandtes før 1783 gode Græsgange (Síðumannafrétti) nord for de frugtbare Herreder Síða Landbrot og Meðalland, der grænse til

*) *Sig. Gunnarsson*, Miðlands öræfi Islands. Nordanfari XVI. S. 17—19. Grunden til disse periodiske Jøkelløb er efter den almindelige Mening paa Island opdæmmede Søer imellem Jøklerne, og i Hoffells Sogn ved Hornefjorden kjender man i Svínafellsjökull 4 Smaasøer, der periodisk udgyde en Del af deres Vandmasse ved at sprænge deres Isdæmninger og paa den Maade fremkalde Jøkelløb. Jfr. Sognebeskrivelse fra Bjarnarnes og Hoffell af Bergur Jónsson 1873 i det isl. lit. Selsk. Arkiv. Jøkelløb fra Skeiðarárjökull ad Núpsvötns Rende og ligeledes fra Sólheimajökull ad Fúlilækr skal fremkomme ved, at Skredjökler under gunstige Omstændigheder skride saa langt frem fra Siderne, at Floderne opdæmmes.

**) *Sveinn Pálsson*, Beskrivelse over de islandske Isbjerge. Om et Jøkelløb fra Skeiðarárjökull tales der allerede 1201 i Sturlungasaga IV. Kap. 7.

***) Om Marehalmens Benyttelse og Dyrkning i Island, se: *S. M. Holm*, Um meltakið i Skaptafellssýslu i Rit þess islenzka lærdóms-lista-félags I. S. 26—60, II. 139—167 og *Eggert Olafsson's* og *Bjarni Pálsson's* Rejse i Island II. S. 773, 829—32. Efter Beretning fra Præsten Jón Jónsson, dat. d. 15. Marts 1794 (Manusk. i isl. lit. Selsk. Arkiv, fol. nr. 9) fandtes i hans Sogn i Meðalland 34 større og mindre Gaarde, der vare lagte øde af Flyvesand.

*) *Sigurður Gunnarsson*, Miðlands öræfi Islands, S. 20, og Sammes Nýdalur i Nordanfari 1876. XV. S. 105—103. Disse Egne beskrives ogsaa i *Schythe's* Fjældrejse i Island i Krøyers Naturhist. Tidsskr. III. S. 331—394.

**) *S. Gunnarsson*, Miðlands öræfi Islands. S. 31.

Efter et Brev fra Skaptafellssýssel, dat. 26. Maj 1878 (Nordanfari XVII, S. 84) skal Skaptá have sine Kilder i en Sø ved saakaldte Fögrufjöll, men denne interessante Landstrækning er næsten fuldstændig ukjendt. Se fremdeles *V. Briem*, Fréttir frá Islandi 1878—Reykjavik 1879. S. 15. Hvis Skaptá havde sine Kilder i en Sø, vilde den dog næppe have et saa grumset Jøkelvand, som den har.

de øde Sandstrækninger nærmest Kysten. To Herreder udenfor denne Landtunge bleve meget medtagne af Udbrudene 1783, nemlig Skaptártunga og Fljótshverfi. Skaptártunga ligger vest for Skaptá og grænser paa den ene Side til denne og paa den anden til Myrdalsjökull, medens den adskilles fra det ubeboede Højland ved en Række Fjælde, der strække sig fra SV til NØ op imod Skaptárjökul (Bláfjall, Herðubreið, Skælingar). Fljótshverfi ligger paa den østlige Side af Hverfisfljót mellem dette og Skeiðarárjökulen.

Island er aldrig blevet hjemsogt af saa mange og store Ulykker som i det 18de Aarhundrede, da Uaar, Pest, vulkanske Udbrud og Jordskjælv afløste hinanden. Efter Magnus Stephensen*) havde dette Aarhundrede ikke færre end 43 Uaar, som fremkaldtes dels af strænge Vintre, Drivis og Mangel paa Fiskeri, dels af vulkanske Udbrud, Jordskjælv og Pest. Aaret 1707 bortreves 18,000 Mennesker af Kopper, 1757—59 omkom 9744 Mennesker ved Ulykkestilfælde og af Hunger o. s. v. Listen kunde næsten forøges i det uendelige, og det er kun i Sandhed underligt, at den lille Befolkning med al dens Fattigdom og de ulykkelige Handelsforhold, der trykkede mere end alt andet tilsammen, har været livskraftig nok til at udholde alle disse Plager. I Slutningen af Aarhundredet saa det dog næsten ud til, at Befolkningen skulde bukke under, gaa til Grunde og oprives af Nød og Sygdomme efter de frygtelige Udbrud i Nærheden af Skaptárjökulen, som ved deres Voldsomhed og ødelæggende Følger ikke have deres Mage i de islandske Vulkaners Historie.

Disse Udbrud ere blevne flere Gange beskrevne, skjønt langt fra fuldstændig. Først skildredes de af *S. M. Holm* i Aaret 1784, men hans Skrift**) er saa fuldt af Urigtigheder og Overdrivelser, at det ikke lader sig bruge, hvad man ogsaa maa vente, da det kun er forfattet efter Breve fra de brandlidte og flygtende Indbyggere, som troede, at Verden skulde forgaa, og i deres af Frygt ophidsede og forvirrede Fantasi saa meget mere, end der i Virkeligheden tildrog sig. Det næste Skrift er af *Magnus Stephensen*, som i Selskab med Kammerherre Lewetzow sendtes derop af den danske Regering for at undersøge Vulkanen og de Ødelæggelser, denne havde medført, for at der des hurtigere kunde ydes pas-

sende Hjælp. Dette Skrift*) er i det hele taget udmærket, som det lod sig vente af en saa kundskabsrig og dygtig Mand som Stephensen. Det tredje er en utrykt Dagbog af Provsten *Jón Steingrímsson*, som selv havde Lejlighed til at iagttage alle Udbrudsfenomenerne, da han var Provst i Vester-Skaptafells Syssel; men den har jeg kun havt Lejlighed til at benytte paa anden Haand. Den bedste og mest kritiske Beskrivelse er unægtelig den fjerde af den udmærkede Naturforsker *Sveinn Pálsson*, som i Aarene 1793 til 1794 rejste derhen for at undersøge Lavastrømmene og for at søge efter Udbrudsstedet, hvad der ogsaa lykkedes ham over al Forventning. Hans Beretning**) findes kun i Haandskrift og er efter mit Vidende aldrig bleven benyttet i noget trykt Arbejde***). Det er dels en Rejsebeskrivelse, dels en Kritik af de forudgangne Skrifter; Stephensen's roser han mest for dets Nøjagtighed, skjønt han ellers har en Del at udsætte paa det; men han siger ogsaa, „at ligesom en vel anbragt Skygge usigelig forhøjer et Maleri, saa fremlyser dette Skriffs Værd aldrig bedre end ved at sættes ved Siden af Holm's“. *Björn Gunnlaugsson* har ligeledes ved sit Kort oplyst denne Landsdels Naturforhold, ligesom han har gjort det ved saa mange andre Steder; men han har ikke efterladt sig noget om sine Rejser undtagen de højst lakoniske Breve, som han skrev til det literære Selskab, og de oplyse ikke meget.

Allerede fra Begyndelsen af Aaret 1783 havde en stor Del af Europa og ogsaa nogle Lande udenfor denne Verdensdel været rystede af Jordskjælv. Begyndelsen gjordes i Altaj; derpaa følte man Jordskjælv i Marseille, og den 5te Februar begyndte de frygtelige Rystelser, der gjorde saa stor Skade i Calabrien og Sicilien; endelig

*) *Magnus Stephensen*, Kort Beskrivelse over den nye Vulcans Ildsprudning i Vester-Skaptafells-Syssel paa Island i Aaret 1783. Kbh. 1785. 8vo. *Jón Steingrímsson's* Skrift findes i Islands Stiftsbiblioteks Haandskriftsamling. 4to. Nr. 210.

**) *Sveinn Pálsson*, Tillæg til Beskrivelserne over den Volcan, der brændte i Skaptafells Syssel Aar 1783, samlet ved en Rejse i Egnene 1793 og 94 med et Kort. Manusk. i det isl. lit. Selsk. Arkiv fol. nr. 23.

***) *Henderson*, Iceland or the journal of a residence in that island. Edinburgh 1818. Vol. I. S. 286, citerer rigtignok Pálsson, dog uden at kjende hans Skrift. *Jónas Hallgrímsson* har benyttet sig af Pálsson's Skrift ved Udarbejdelsen af „de islandske Vulkaners Historie“, som er i Hr. Prof. Steenstrups Eje; men da han skrev Udkastet til dette Værk (der er nr. 11 fol. i det isl. lit. Selsk. Arkiv), synes han ikke at have kjendt det.

*) Island i det attende Aarhundrede. Kbh. 1808. S. 16. Se ogsaa Biskop Dr. *Hannes Finsen's* Afhandling, Um mannfeckun af hallærum á Islandi i Rit þess islenszka lærdóms-lista félags. XIV. Bind. S. 37—226.

**) *S. M. Holm*, Om Jordbranden paa Island i Aaret 1783. Kbh. 1784.

fulgte Udbrud og Jordskjælv paa de forskjelligste Steder af Jordkloden hele Aaret igjennem*).

Tidlig i Maj Maaned 1783 opdagede nogle Søfarere en stærk Røg, der steg op af Havet udenfor Reykjanes paa Island**), og da de kom nærmere, var Havet helt dækket med Pimpsten. En Ø bestaaende af temmelig høje Klipper havde dannet sig og udkastede en saa stor Mængde Aske og Pimpsten, at Havet var bedækket i 20—30 Miles Afstand, og at Skibene havde Besværighed ved at komme frem. Efter nogles Sigende havde Øen en Mils, efter andres kun $\frac{1}{3}$ Mils Omkreds. Man fandt ogsaa, at Havet rundt omkring havde forandret Dybde, og at der var dannet et Skær, som naaede tæt op til Overfladen, og hvorpaa Brændingen brød sig. Øen fik Navnet Nyø, men forsvandt strax, efter at den var bleven dødt.

Vinteren 1782—1783 havde paa Island været usædvanlig mild, og Foraaret kom meget tidlig; klart, stille og varmt Vejr afvexlede med Solskin og varme sydlige Vinde, der førte frugtbringende Regnskyer fra Havet over Landet. Markerne vare allerede i Maj Maaned yppig grønne, og Fjeldsiderne prangede i det skønneste Foraarskrud. Aaret syntes at skulle blive til Velsignelse for Bønderne, der kunde vente sig en rigelig Høst og fede og trivelige Kreaturer; men denne Glæde skulde ikke vare ret længe. Den fine blaalige Taage, som Islænderne kalde „mistur“, og som anses for at være Forbudet for et vulkansk Udbrud, tiltrak sig Folks Opmærksomhed; men først den 1ste Juni bleve de vækkede af deres Tryghed ved stærke Jordskjælv, som rystede hele Skaptafells Syssel. Disse Jordrystelser tiltog i en foruroligende Grad indtil den 8de Juni Pintsemorgen; da kunde Bønderne i Herredet Siða***) henimod Kl. 9 om Formiddagen se den nordlige Del af Himmelen blive formørket af en tyk sort Skybanke, og de, der boede i Landbrot noget sydligere, kunde tydelig se, at denne Banke dannedes af flere Røgstøtter, der steg op fra den vilde Fjældegn ved Skapta's Kilder. Denne Skybanke blev af en nordøstlig Vind ført over Siða, og medens den trak hen derover, udgød den Strømme af Aske og Sand, blandet med fine glasagtige Mineralnaale,

*) K. E. A. v. Hoff, Geschichte der natürlichen Veränderungen der Erdoberfläche. Gotha 1822—1841. V. S. 56—62.

**) I Havet udenfor Reykjanes har der ofte været Udbrud (f. Ex. i Aarene 1211, 1223, 1226, 1238, 1240, 1390, 1422, 1830).

***) Det var meget længe siden, at disse Herreder vare bleve hjemsogte af et Vulkanudbrud, thi det sidste Udbrud indtraf i Aaret 1332 paa Siða. (Islenzkir Annálar. 1847, 4°. S. 238).

der bedækkede Jorden med et tommetykt sort Lag. Snart forandrede dog Vinden sig og hindrede Askeskyerne fra at gjøre flere Ødelæggelser den Dag og de følgende Dage; men underjordiske Knald og Raslen, samt Regnen og Lynene, der Slag i Slag gjennemkrydsede Luften, dannede dog et Forspil til de paafølgende Rædsler.

Oppe imellem Fjældene havde Lava'en sikkert allerede begyndt at strømme frem, thi derfra kunde man i Bygden høre en evindelig Kogen og Brusen, der sammenlignedes med Lyden af mange Vandfald eller en Kæmpe-Gryde, som kogte over. Skapta, som dengang var 70 Favne bred og meget dyb paa Færgestedet, begyndte allerede den 9de at formindskes, og den 10de Juni kunde man fra Bygden tydelig se flere lysende Ildstøtter kaste deres mørkerøde Skær over den nordlige Himmel, og Jordskjælvene tiltog endnu mere. Denne Dag regnede det stærkt med Aske, som brændte Huller paa Skræppebladene og sorte Pletter paa Faarenes Skind*); men den 12te Juni havde Udbruddet naaet saadanne Dimensioner, at det ikke var til at beskrive. Skapta, som i Tidens Løb havde dannet sig en flere hundrede Fod dyb Rende gennem Tuf og Basalt-Masserne, forsvandt pludselig den 11te Juni, og man kunde med tørre Fødder spadserere over Flodens Leje, hvor man før havde maattet sætte over med Baade. Aarsagen til denne Forandring saa man den 12te Juni, da en storartet Lavastrøm ligesom et brusende Hav væltede frem ad Skapta's Rende, og man kan gjøre sig en Forestilling om, hvor umaadelige Masser der ved denne Lejlighed frembrød fra Vulkanens Dyb, naar man husker paa, at denne Lavastrøm ikke blot fuldstændig udfyldte den nævnte Rende, som paa flere Steder var 5—600 Fod dyb, men endogsaa udgød sig i store Strømme over dens Bredder.

Samtidig var Himmelen formørket af Askeskyer, og en stinkende og kvælende Røg omhyllede Jorden; Solen kunde kun skimtes som en rød Skive; det regnede og haglede med Aske og Grus, det ene Jordskjælv, ledsaget af underjordisk Kanonade, afløste det andet, og Gjenlyden førte den evindelige Torden fra Fjæld til Fjæld. Det var ikke saa underligt, at Folk, der vare udsatte for alle disse Farer og stillede midt i Elementernes rasende Kamp, bleve forfærdede og troede, at Jorden skulde forgaa. Den glødende Lavastrøm flød med en rivende Fart ned ad Skapta's Rende og havde allerede den 12te naaet Gaarden Á paa Siða, hvor den oversvømmede

*) Jónas Hallgrímsson's Manusk. fol. nr. 11 i isl. lit. Selsk. Arkiv. S. 80.

Huse, Marker og Enge, stærkt beskadigede Gaardene Búland, Svinadalr, Hvammr og Skaptárdalr og helt ødelagde Svartínúpr og Litlanes. Nu vare Indbyggerne paa den frugtbare Slette Meðalland mest udsatte for at begraves under Lavamasserne, og nærrede stor Frygt derfor; men pludselig blev Lavastrømmen stanset i sin Fart ved et umaadeligt Svælg, som fandtes i Skaptiæns Leje mellem Skaptárdalr og Á og som maatte udfyldes, inden den kunde fortsætte sit Løb.

I de paafølgende Dage og især den 14de og 15de fortsattes dog Ødelæggelsesværket ved nye Udflod fra Vulkanen, der løb over den nu lidt afkølede Lavaskorpe fra det første Udbrud; flere frugtbare Enge oversvømmedes, og nogle Kratskove gik op i Luer; en Arm af Lavastrømmen løb imod Øst til Gaarden Skál, men stansede her i nogle Dage. Den 14de Juni nedstyrtede der fra Askeskyerne en syrlig Regn, der var saa utaalelig for Mennesker, at mange vare lige ved Afmagt. Allerede den 13de rejste nogle Mænd fra Bygden op imod Udbrudsstedet, men maatte vende om uden Resultat, da den tykke Røg gjorde Rejsen altfor farlig, og de ikke kunde se andet end Skaptá-Rendens Lavastrøm med dens utallige Slaggekegler, Røg- og Ildsøjler og 22 adskilte høje Ildsøjler i Retning af Ulfarsdalen. De følgende Dage indtil den 18de udbredte Lavaen sig sagte mod Syd og Sydvest fra Gaarden Skál over ældre Lavastrækninger, udfyldte deres Hulheder og smeltede dem om paa ny, saa at halvtsmeltede Skorper og Stykker af gammel og ny Lava blandedes i en broget Uorden. Flere Steder frembragtes der voldsomme Explosioner ved Trykket af de indesluttede Gasarter. Udbruddet oppe i selve Vulkanen tiltog mere og mere i Hæftighed, og nogle Bønder, der havde Sætere oppe i Siðumannafrétt, maatte derfor flygte over Hals og Hoved til Bygderne.

Den 18de kom et nyt Udflod fra Vulkanen, hvorved Lavamasserne højnedes betydelig; paa begge Sider af Lavafloeden opstod vældige tykke Skyer af Vanddampe fra de af Lavaen opdæmmede Floder, og de nærmeste Gaarde oversvømmedes med kogende Vand. Denne nye Lavastrøm delte sig den 19de Juni i to Arme, hvoraf den ene løb med stærk Fart mod Syd langs ad Floden Melkvísl lige til Meðallandet, og den anden mod Øst langs med Síða'en. Den østlige Arm trængte frem lige til Skálarfjall, som stansede den; men Lavaen optaarredes der til en stor Højde, og Grønsværet blev rullet op ad de modstødende Bakker „som en Pakke Klæde“. Lavaen flød ind paa Gaarden Skál's Hjemmemarker, og samme Dags Aften flygtede Indbyggerne derfra, da den nu kun var 120 Fod fra Kirken. Netop denne Dag rejste Provst Jón Steingrímsson mod Nord langs med

Skaptá-Renden, og han beskriver Lavastrømmen som en Flod, hvorpaa Isen bryder op; vældige glødende Lava-klipper svømmede i Strømmen ligesom Hvaler, og naar de stødte sammen, fløj Gnisterne vidt og bredt omkring.

De nærmeste Dage efter kom der en frygtelig Regn, Aaerne, som vare opdæmmede af Lavaen, flød langt over deres Bredder, og nu blev ogsaa Gaarden Skál oversvømmet af kogende Vand, imedens Lavaens vestlige Arm oversvømmede Præstegaarden Hólmasel og opbrændte Kirken, Huse og Hjemmemarker. Gaarden Hólmar fik samme Skæbne; den 22de blev Gaarden Efri-Steinsmýri halvt ødelagt, men lidt syd herfor stansede Lavastrømmen efter at have udbredt sig til en Lavasø paa Sletten. Ogsaa her i Meðallandet bleve flere Floder opdæmmede, og nogle af Lavaen skaanede Gaarde sattes under Vand. Den 25de var Lavaen her saa mægtig, skjønt den havde bredt sig saa meget, at Jón Steingrímsson fra en Klippe ved Gaarden Efri-Steinsmýri blot kunde se Spidsen af Fjeldet Hafursey paa Sanden SO. for Mýrdalsjökull; nu derimod kan man fra den samme Klippe, efter Jónas Hallgrímsson, se Fjeldet fuldstændig fra øverst til nederst over Lavaen, saa meget er denne sunken ved Afkølingen. Den 26de var Udbruddet saa voldsomt, at mange gloende Slagger og Pimpsten fløj omtrent 15 Mil til Þórsmörk og Tindafjöll i Rangárvalla Syssel, saa at Folk der troede, at der ogsaa var Udbrud hos dem.

Den 30te Juni kom endnu en Lavastrøm fra Udbrudsstedet og delte sig i tre Arme. Den vestligste løb ud i Landá'en, ødelagde Gaarden Botnar, beskadigede Asar og Ytriásar, og bøjede derpaa noget mod Vest ud i Kúðafjót, en af Islands største Floder, men stansede her, da den ikke havde Kraft nok til at overvinde en saadan Vandmasse. Den midterste Arm løb henimod Landbrot, flød over flere Høje og Aase og ødelagde store Strækninger, bevoxede med Marehalm. Da Folk saa, at Lavaen havde denne Retning, bleve de endnu mere forskrækkede, thi de frygtede for, at den vilde udgyde sig i Havet og saaledes afskære dem Vejen til Flugt; mange flygtede nu for ikke at komme for sent bort fra deres, som det syntes, til alle Ulykker indviede Hjem; men det var overflødig, thi Lavastrømmen stansede i en Lavning sydvest for Steinsmýri, hvor der før havde været en nu udtørret Sø. Den østligste Arm løb lige mod Øst ad Skaptiæns Rende langs med Síða; Gaardene Skál, Holt og Dalbær bleve ødelagte, Heiði og Hunkurbakkar beskadigede, store Engstrækninger i den før frugtbare Skaptárdal dækkedes af Lava, nogle gamle Kratere fejedes bort og opslugtes af Strømmen; de Floder (Holtsá og Fjaðrá), som her løb ud i Skaptá, opdæmmedes, og

Lavastrømmen blev ved at løbe fremad indtil den 14de Juli, da den styrtede ned ad det høje Vandfald Stapafoss og helt opfyldte det Svælg, som dette havde gravet. Samme Dag kom et nyt Udflod fra Udbrudsstedet, og hermed fulgte en saa sort og kvælende Røg, at Folkene i Nabolavet ikke fik Solen at se i en hel Uge og troede, at Jord og Himmel skulde forgaa. Søndagen den 20de Juli stansede Lavaen en Fjerdingvej fra Kirkjubæjar-klaustur ved Systrastapi, hvor den havde opfyldt en 70 Favne bred og 20 Favne dyb Rende. Den 12te Juli brændte de Rester, der vare tilbage af Gaarden Nes i Skaptártunga, og i hele Juli, Avgust og September vedblev Udflod ad Skaptáens Rende; men de vare meget svage i Sammenligning med de foregaaende. Fra Skaptártunga kunde man indtil Midten af Januar 1784 se svage Udbrud fra Vulkanerne bag Fjældene.

Hidtil have vi kun omtalt Skaptá-Rendens Lavastrøm, men snart skulde andre Egne ogsaa faa deres Del i Ulykken. Den 29de Juli trak en stor Askesky over Fljótshverfi og den østlige Del af Síða og medførte et saadant Mørke, „at man om Middagen knap kunde skjelne et hvidt Ark Papir, som man i Husene holdt op til Vinduet, fra den mørke Væg“. Store gloende Lavastykker, Sand og Aske regnede ned over Fljótshverfi, Græsset blev bortsvedet og Jorden dækket af et tykt Askelag. Den 31te Juli lagde man Mærke til, at Hverfisfljót enkelte Steder opsendte Dampe, og at andre Steder ligefrem kogte, fordi Lavaen oppe i de ubeboede Egne havde begyndt at løbe frem ad Flodens Rende, der enkelte Steder var ligesaa dyb som Skaptáens. Floden blev mindre og mindre, og i Mundingen, hvor der før havde været meget dybt, kunde Folk nu vade omkring og fangede 26 Sælhunde. Den 7de August kunde man se store Røgstøtter stige op i Nord for Fljótshverfi, og en brusende Lavastrøm væltede med rivende Fart frem ad Hverfisfljótets Rende, udfyldte denne og bredte sig over Landstrækningerne mod Syd. Allerede samme Dags Aften havde den naaet Orrustuhóll. Ved flere nye Udbrud blev Lavamassen her forøget, og den vedblev at flyde til den 14de August, saa at Gaardene Eystridalur og Þverárdalur bleve ødelagte, Seljaland og Þverá meget beskadigede; fra den 14de August til Maanedens Slutning var der nogenlunde roligt.

Den 1ste September brød en ny Lavastrøm frem, oversvømmede nogle Rester af de to førstnævnte Gaarde og opdæmmede Brunná; den 13de faldt en Mængde Aske, men fra den 14de—26de var der en Pause i Vulkanernes Virksomhed; den 26de rystedes Síða og Fljótshverfi af nogle Jordskjælv, og Udbruddene vedblev oppe imellem Fjældene, uden dog at gjøre synderlig Skade. Men

den 24de Oktober følte man voldsomme Jordskjælv, og Dagen efter brød en stor Lavaflod frem, der løb ovenpaa de andre endnu længere frem paa Sandene. Solen tilhylledes af Askeskyer, og Dagslyset forvandlede til Tusmørke, medens Kraternes Lava om Natten udbredte saa meget Lys, at Mennesker og Ting kastede ligesaa mørke Skygger som ved Fuldmaanen, ikke blot i Flótshverfi, men ogsaa paa Síða og i Öræfi længere mod Øst. Hele November Maaned kunde man se Udbruddene, og fra Skálholt kunde man hele Tiden se 5 Røgstøtter stige højt op over Fjældene. I Januar 1784 vare Udbruddene svagere, men Jordskjælvene vilde ikke høre op, og Jøkel-elvene, især fra Skeiðarárjökul'en, svandt mere og mere ind, indtil denne ved et voldsomt Jøkelløb den 8de April 1784 ad Aærne Súla og Núpsvötn, brød frem, oversvømmede alle de nedenfor liggende Lande og i længere Tid spærrede al Færdsel imellem de vestlige og østlige Egne ved Yatnajökull.

De store Lavastrømme havde, som vi før have set, en stor Indflydelse paa Flodernes Leje og Retning. Skaptáens Rende blev opfyldt strax nedenfor Úlfarsdalen*) og Floden opdæmmede. De to Smaafloeder, den sydlige og nordlige Ófæra, som her havde deres Udløb i Skaptáen, bleve ogsaa opdæmmede. Varmárdalen og Hrossatúnai'ens Rende bleve fuldstændig opfyldte, og lidt sydligere udbredte Lavaen sig over græsbevødede Strækninger af Síðumannafrétt; hele den østlige Del heraf blev dog tilbage og ligeledes et lille Stykke midt inde i Lavastrømmen, idet denne kløvedes ved et lille Fjæld, som hedder Hnúta**). Skaptáen maatte bane sig en Vej ved Siden af sin forrige Rende, og længere nede, neden for Gaarden Skaptárdalur, blev den opdæmmede til utallige Smaasøer, der senere have reguleret sig til et Komplex af Flodarme. Holtsá, Fjaðrá og Laxá vare ogsaa opdæmmede af den vestlige Lavastrøms østlige Udløbere, og i Meðalland forsvandt Melakvísl, Landá og endnu flere Floder. Nu fremvælde mange smaa Bække fra Lavaens nederste Rand og danne den ikke ubetydelige Elv Eldvatn i Meðalland; fra Lavamarken flyde ogsaa nogle Bække mod Nordøst til Skaptá***). Hverfisfljót, ad hvis Rende den østlige Lavastrøm brød frem, maatte holde sig nærmere til Síðujökulen; før løb den paa den vestlige Side af Fjældet Hnúta, nu løber den øst for dette,

*) Lavaen flød ikke ned igjennem Úlfarsdalen, som Stephensen siger (S. 61), men forbi dens Munding (Sv. Pálssons Tillæg osv. S. 35).

***) Sv. Pálssons Tillæg osv. S. 36.

****) Efter Sognebeskrivelser fra Meðalland og Landbrot i det isl. lit. Selsk. Arkiv.

imellem Hnúta og Brattiháls. Den blev tildels opdæmnet og dannede store Søer paa de neden for liggende Sandstrækninger; disse ere senere forsvundne, men ogsaa her er et saakaldet Eldvatn dannet ved Bække fra Lavastrømmen, hvilket udgyder sig i Havet, i Nærheden af Hverfisfljóts Munding*). I Skaptás Lavastrøm findes, især i Skaptártunga, som Levninger fra den Tid endnu mange vandfyldte Lavahuler, som ere meget farlige for Mennesker og Dyr**).

I Juli og August Maaned 1784 var Varmen i alle disse Lavastrækninger, efter Stephensen, endnu meget stærk. Fra sit Telt ved Kúðaflljót kunde han se utallige Damp- og Røgsøjler stige i Vejret fra de forskjelligste Dele af Lavastrømmen. Den 26de Juli gik Stephensen med Kammerherre Lewetzow op paa Skálarfjall, „et Sted, som frembød os***) en ligesaa fornøjelig som sjælden Udsigt. Vi stode her paa Toppen af et højt Fjæld, paa den sydlige Side overalt bevoxet med Græs. Midt inde i Fjældet gik en stor Bugt eller Dal, og i denne saa man Levningerne af den forrige Gaard og Kirkested Skál. Da vi her havde en saa ophøjet Synskreds, saa kunde vi herfra se ud over den hele vidt udbredte Lavastrækning paa Síða og Meðalland, samt noget af den vestlige ved Skaptártunga. Den sydlige sorte Lava blev især saa opløftet for Øjet, at dennes Synskreds ligesom tabte sig eller forsvandt højt oppe i Skyerne. Lavaen selv var overalt kulsort, og i dens Fremfart langs ad Skaptás Rende, samt ved adskillige nye Udflod og Arme, der havde taget deres Fremløb langs med Síða-Fjældene, var den bleven opdynget til temmelig høje og lange Bakker fra Øst til Vest, der saa ud som utallige Trappetrin. Fra enhver saadan Bakke opstod en Rad større eller mindre, med Lys og Mørke blandede Røgstøtter, som, i den yderste Synskreds, syntes at række til Skyerne selv, under tusinde behagelige Afvexlinger. Man øjnede Lavaens sorte Bund imellem de hvidagtige og lyse Røgstøtter, hvilke endelig højt oppe i Luften forenedes til en tyk Skybanke af en, mest hvid og gulagtig, men dog tillige indvendig hist og her noget mørkblandet Farve. I SV. fra dette Sted saa vi den øverste halve Del af det særskilte stejle Bjerg Skálarstapi, at rage op af den samme over alt omgivende Lava, men for Resten var det meste indhyllet i den rundt om opstigende, forfærdelige Røg.

*) Efter en Sognebeskrivelse af Præsten til Kálfafell paa Síða Jón Sigurðsson, dat. den 12te Juli 1859; i det isl. lit. Selsk. Arkiv.

***) Efter Sognebeskr. af Præsten Pétur Stephensen til Ásar i Skaptártungu (Isl. lit. Selsk. Arkiv).

****) Magnus Stephensens Beskrivelse osv. S. 74—76.

Ved Roden af Fjældet brøde de derfra nedflydende, men af Lavaen opdæmmede Bække frem, ved Siden af samme, og forbøjede ubeskrivelig Yppigheden af dette henrykkende Syn, som dog viste sig nok saa prægtigt fra den afbrændte Gaard Holt. Ved den ligeledes afbrændte Dalbær i Landbrotet gjorde vi den besynderlige Anmærkning, at en af de mange i denne Egn forekommende kegelformige Høje og Bakker udenfor Ilden, som alle fremviste tydelige Mærker af en ældgammel Ildsprudning eller Jordbrand, havde i den Tid, da vi opholdt os østerpaa, først begyndt at ryge, og at Røgen, som ikke før denne Tid, ja ikke engang ved min første Ankomst til Stedet lod sig til Syne, havde betydelig tiltaget, imedens vi opholdt os paa Síden.“

Lavaen havde paa sit Løb slaaet utallige Revner, og der var heller ingen Mangel paa de sædvanlige Lavahuler og Tunneller, udpyntede med mangleformede Lavastakitter.

At disse Lavastrømme maa optage et vældigt Omfang, er indlysende, thi den vestlige Arm er 11 Mil lang og i Meðallandet 3 Mil bred, medens den østlige Arm er 4½ Mil lang og paa sit nederste Løb over en Mil bred. Lavaen har flere Steder opfyldt Dale eller Kløfter, som vare 4—600 Fod dybe, og har paa det flade Land i Tværmaal en Dybde af 20—30 Fod, men undertiden henad 100 Fod*). Man har anslaaet denne Lavastrøm til at have et større Kubikindhold end hele Bjerget Mont Blanc**).

Ved Udbruddet bleve 8 Gaarde fuldstændig ødelagte og afbrændte, 29 mere eller mindre beskadigede, og to Kirkesogne Kálfafells og Skálar vare fuldstændig ubeboelige i to Aar. I Aaret 1793 vare dog i Kálfafellssogn alle Gaarde med Undtagelse af to igjen beboede, men i Skálarssogn kun to. De fleste af de mere eller mindre beskadigede Gaarde ere nu bebyggede, men have alle tabt meget i Værdi. Før Udbruddet fandtes i Vesterskaptafells Syssel 289 Bønder, men i Aaret 1785 kun 190; 1793 var Tallet gaaet op til 210***), og i Aaret 1870 fandtes 320 Hjem med 1463 Mennesker†).

Uagtet alle de heftige Udbrud og al den Masse

*) Stephensens Beskrivelse osv. S. 95.

***) Prof. Johnstrups Indberetning om en Undersøgelsesrejse paa Island i 1876. S. 9; se fremdeles Lyell, Principles of geology. 5 ed. II. S. 130—132.

****) H. Finsen, Um mannfæckun af hallærum á Islandi; rit þess islenzka lærdomslista félags XIV. S. 162, og en Skrivelse til Sveinn Pálsson, dat. Vik den 18de Marts 1794. (Manusk. i det isl. lit. Selsk. Arkiv. fol. Nr. 9).

†) Skýrslur um landshagi á Islandi. 1872. V. 2. S. 235 og 257.

Lava, Pimpsten og Aske, som var bleven opkastet i Aaret 1783, syntes de underjordiske Magter dog at ville prøve deres Kræfter endnu en Gang; thi den 14de—16de August 1784 rystedes Island af saa ødelæggende Jordskjælv, at noget lignende aldrig er forekommet der før eller senere. Magnus Stephensen fortæller*): „Det var om Eftermiddagen den 14de, Klokken imellem 4 og 5, at hele Huset paa Indreholm i Borgerfjord Syssel (hvor jeg dengang var) begyndte at skjælve og ryste, og da man ikke tænkte andet, end at det hvert Øjeblik skulde styrte ind, saa løb alle Folk naturligvis ud, og jeg tilligemed andre, men da jeg saa op til det kort norden for Gaarden liggende stejle Fjæld, Akrafjall kaldet, stod dets hele Sydside i en Røg af de overalt nedstyrtende Stenskrud, og kort neden for Gaarden bleve store Stykker udsprængte af en stejl ved Søen opstaaende Klipperad.“ Disse Jordskjælv ytrede sig allerstærkest i Arnessyssel, men føltes over næsten hele Island (i Vestlandet tæt ved Snæfellsjökul og i Isefjordssyssel); Gaarden Kalmanstunga i Borgarfjardarsyssel blev beskadiget, desuden en i Kjós og en tredje i Fljótshlíð; Rangárvallasýssel og Arnessýssel led dog mest. I Rangárvallasýssel bleve 23 Gaarde fuldstændig ødelagte, og desuden 94 Huse paa forskellige Gaarde nedbrudte. I Arnessýssel blev 69 Gaarde fuldstændig ødelagte og 372 Gaarde og 11 Kirker meget beskadigede. Latinskolen i Skálholt og de fleste Vaaningshuse faldt ned, men Domkirken blev staaende. — Fjældene bævede og rystede, saa Græsmonnet paa Siderne blev revet fra Underlaget og gled ned, og Stenskrud og Laviner bruste allevegne ned; paa Vestmannøerne blev flere Fuglebjærge ødelagte, og fra et lille Fjæld Vörðufell paa Skeidum faldt den 14de August 36 Stenskrud. Varme Kilder forandredes derved, tørredes ud paa et Sted og brød op paa andre Steder; nogle nye bleve dannede, og gamle forsvandt (ved Geysir dannedes 35 nye varme Kilder); flydende og stillestaaende Vande bleve meget oprørte og hvide som Mælk, og Floderne saa ud som Malstrømme. Ved Torfastadír i Biskupstungur blev en stor Sump tørret ud, medens en anden ved Ásakot forvandlede til en Indsø, og mange Steder slog Jorden dybe Revner. Ved Stødene blev Mennesker og Kreaturer kastede omkuld, og en Mand, der skar Græstørv paa en vaad Eng, stod skiftevis til Knæerne i Vand eller paa tørret Land, alt efter Jordskjælvets Bølgebevægelse. Mange blev begravede under Husenes Ruiner, men meget faa mistede Livet**).

*) Magnus Stephensens Beskrivelse osv. S. 139—40.

**) Magnus Stephensens Beskrivelse osv. S. 139—146 og H. Finsens Afhandling Um mannfæckum osv.

Strax ved det første Udbrud bleve de nærliggende Herreder overstrøede med Aske og Støv; Askeskyerne holdt sig i længere Tid over de af Ilden hærgede Strækninger, thi skjønt nogen Aske blev ført bort, kom der altid strax ny i Stedet som Følge af de idelige Udbrud. Jorden var indhyllet i et sort Lagen og Luften saa formørket, at Skibene paa Havet uden for ikke kunde se Landet, før de vare tæt ved Brændingerne; Solen kunde næppe skimtes som en rød Skive paa Himlen. Røgskyerne og Vanddampene steg saa højt op fra Vulkanerne, at de kunde ses i 30 Miles Afstand, og en stor Mængde Aske førtes over til Færøerne og endnu længere bort*). Som sædvanlig ved vulkanske Udbrud fortættedes Vanddampene ofte til voldsomme Regnskyl, der i Forbindelse med den fine Aske dannede Strømme af sort Dynd, som oversvømmede Markerne og forgiftede Kilder og Vandløb. De stærke Regnskyl fremkaldte ogsaa mange ødelæggende Fjældskrud, og stundom ved hurtig indtrædende Kulde bleve Mennesker og Dyr piskede halvt til Døde af Hagl saa store som Spurveæg.

Dette Udbruds Indflydelse paa Sydlandets eller rettere hele Islands Næringsveje var ubeskrivelig. Paa Grund af den tykke Taage og de Askeskyer, som hele Sommeren formørkede Luften, kunde Fiskerne sjælden drage ud paa Havet, og Sommerfiskeriet blev derfor højst ubetydeligt. Forellerne i Indsøerne døde, da Sørerne bleve opfyldte af vulkansk Aske og Grus, der var mættet af svovlsyrige Dampe; i de opdæmmede Floder i Vesterskaptafellsýssel blev en stor Mængde Lax holdt tilbage og fanget af Indbyggerne; de store Fugleflokkede, der plejede at have deres Tilhold oppe i Højlandet ved de forskellige færske Søer, bleve fordrevne af de kvælende Dampe, og medens Indbyggerne ellers plejede at fange Svanerne i Fældningstiden, fandtes nu kun faa Svaneæg i de forladte Reder, og de vare raadnede og uspiselige.

Den største Skade, som Udbruddene medførte, var dog den totale ødelæggelse af Græsmarkerne og derved af Bøndernes eneste Levevej, Kvægdriften. Da Græsset enten blev svedet af Markerne eller overdækket med

S. 146—154. Om de Gaarde, der ødelagdes, se isl. lit. Selsk. Arkiv. Nr. 209. 4to og Islands Stiftsbibliotheks Haandskriftsamling Fol. Nr. 20. Ogsaa i Aaret 1789 blev Island rystet af stærke Jordskjælv, se derom K. Kaahunds ypperlige Værk, Bidrag til en hist.-topogr. Beskrivelse af Island. I. S. 92.

*) Fra Reykjavik kunde man den 9de Januar 1873 tydelig se det Udbrud, der fandt Sted i Vatnajökul (ingen véd med Sikkerhed, hvor det var); den sorte Askesky hævede sig højt op paa Himlen og blev neden fra oplyst ved idelige Glimt fra den glødende Lava.

Aske og Dynd, døde Kreaturerne af Sygdomme og Hunger. Blomster og Buske visnede og tørredes hen ved Askefaldet og de usunde Dampe; enkelte Steder bleve Hjemmarkerne halvt ødelagte af den stærke paa Udbruddet følgende Kulde og Frost, store Pletter visnede hen uden at frembringe et Græsstraa i flere paafølgende Aar. Den for Indbyggerne i Skaptafellssyssel saa nyttige Marehalm eller Sandhavre blev helt ødelagt eller opbrændt, og det samme var Tilfældet med Kløver, hvis Mellemstokke Folk her brugte til Føde*). Det islandske Mos, som ogsaa er et vigtigt Fødemiddel, fattedes næsten helt i de tre efterfølgende Aar. I Arnessyssel blev Snuden og Bilklovene paa Kreaturerne gule, naar de færdedes paa Engene, paa Grund af det fine syrlige, halv-dekomponerede Pimpstons og Svovlstøv. Kvæget blev magert af al den Aske og Støv, der laa paa Markerne, og da der næsten ikke blev nogen Høhøst, maatte Bønderne henad Efteraaret slagte en Tredjedel eller Halvdelen af de tiloversblevne Kreaturer; der var ikke Hø nok til at holde Livet i dom Vinteren over, og Vinterkulden indtraadte tidligere end sædvanlig, saa at Kreaturerne maatte tidlig under Tag. Det var derfor ikke saa underligt, at mange Folk allerede om Efteraaret 1783 led stor Mangel. Næste Foraar 1784 fik de tiloversblevne Kreaturer alle mulige Sygdomme af den usunde Føde, de havde nydt, og døde massevis; paa mange Gaarde uddøde hele Kvægbesætningen, Køer, Faar og Heste. Værst faren var man paa Nordlandet; her blev den ene Gaard øde efter den anden, og Mennesker i Hobetal omkom af Mangel. Efter Tabeller fra Biskop Árni Þórarinnson paa Hólum, fandtes i hans Stift 1784:

Syssel	Øde Gaarde	Mennesker døde af Mangel paa Føde
Þingeyjar . . .	129	863
Eyjafjardar . .	58	518
Skagafjardar .	58	462
Húnavatnis . .	70	302
	315	2145

I Þistillfjord vare af 20 Bønder kun 4 tilbage. I Vinteren 1783—1784 døde paa hele Island af Hornkvæg 11,461, Heste 28,000, Faar 190,488, og man kan gjøre sig en Forestilling om, hvor frygtelig Island blev medtaget i denne Tid ved at kaste Blikket paa efterfølgende lille Tabel.

*) *H. Finsen*, Um mannfækun etc. S. 134—35, Annálar Björns á Skarðsá. II. S. 92.

	1783	døde 1783—84	levede 1784	Af hvert 1000 døde
Hornkvæg	21,457	11,461	9,996	534
Faar . . .	232,731	190,488	42,243	818
Heste . . .	36,408	28,013	8,395	770

I Vesterskaptafellssyssel fandtes før Udbruddet 415 Heste, 226 Køer og 3347 Faar; men de døde næsten alle den Vinter. I Mýrasyssel levede 1784 kun 9 $\frac{1}{2}$ pCt. Faar, 11 pCt. Heste og 45 pCt. Hornkvæg af forrige Aars Besætning, og paa hele Langanes fandtes der ved Nytaar 1785 kun 4 Køer.

Da Hestene ere det eneste Samfærdelsesmiddel paa Island, kan man let tænke sig, hvilken Indflydelse deres Død havde paa Samkvæmmet; Levnetsmidler kunde ikke indtræffe fra Kjøbstæderne i rette Tid, og Folk døde af Hunger endog der, hvor Hjælpen var lige ved. Sommeren 1784 og Vinteren 1784—85 fortsattes den samme Hungersnød, og Kvæget led af de samme Sygdomme. Faarenes Tænder bleve angrebne af mange Sygdomme, især den ved vulkanske Udbrud i Island saa velkendte Sygdom „gaddur“, i hvilken nogle af Kindtænderne voxte op med høje Spidser, som saare Tandkjødet og Gansen, saa at der opstaar Indflammationer og dybe Saar. Andre Faars Tænder bleve sorte og faldt i Stykker ud af Kjæben; nogle kunde ikke taale at drikke koldt Vand, andre døde af indvendige Saar og Sygdomme. Disse Sygdomme*) havde allerede i 1783 angrebet Kvæg og Faar i Skaptafellssysslerne. Da de bleve samlede fra Fjældene, kunde nogle hverken staa eller gaa, Tænderne vare løse, saa de ikke kunde tygge, Kindtænderne vare besatte med spidse Knuder og Leddene forknyttede, Hjærte, Lever, Nyre og Lunger vare fulde af Saar og Bylder, Kjævebenene gjennemædte og Knoglerne sprøde.

Ogsaa Menneskenes Velvære led middelbart eller umiddelbart under Følgerne af Udbruddet. Den forædvede Luft og den af Kreaturerne Sygdomme og Død fremkaldte Mangel og Nød medførte flere Sygdomme. En ondartet Skjørbug plagede først Folk i de Sogne, der laa nærmest ved den vulkanske Ild, men den udbredte sig med Mangelen selv over de fjærreste Dele af Landet; Fødder og Arme, Hals og Hoved blev ophovnede, Ribben og andre Knogler bulnede ud og fik Svulster, Musklerne bleve sammentrukne af Krampe, Tænderne løsnedes, og Gane og Hals fik ildelugtende Saar. Denne Sygdom

*) Disse Sygdomme ere temmelig almindelige hos Kvæget ved Askefald og Vulkanudbrud i Island, skjøndt efter en mindre Maalestok, se *J. C. Schythe*, Hekla og dens sidste Udbrud. Kbhvn 1847. S. 141—154.

angreb især dem, som led den største Nød; Hjælp kunde ikke faas, da sunde Fødemidler vare sjeldne, og Grøntsager ikke til at opdrive. Sygdommen holdt heller ikke op at rase, før Markerne efter et Par Aar vare iklædte deres sædvanlige grønne Dragt, og Tiden begyndte at forbedres. Da Landmændene ikke havde andet at stole paa end deres Kreaturer, maatte de, efter at have mistet dem, ty til de mest uspiselige Ting; nogle kogte endog gamle Huder, Skind, Røb og deslige for at friste Livet; andre slagtede de faa tilbageblevne Kreaturer og vandrede, da disse vare forterede, ned til Søkanen, men da ogsaa Fiskeriet slog fejl, kastedes de i Armene paa den visse Hungersdød. Mange døde ligefrem af Sult, andre af Blodgang, og hist og her fandtes Folk døde eller halvdøde af Sult og Kulde paa Vejene, hvor de vare seguede om af Udmattelse. I Sogne, hvor der ellers om Aaret plejede at dø 20 Mennesker, døde nu 200. Ialt døde paa Island i Aarene 1784—1785 som Følge af Udbruddets Virkninger 9,238 Mennesker eller omtrent en Femtedel af hele Befolkningen, og al denne Usselhed medførte endelig en Opløsning af alle Samfundsforhold, hvorfor Tyverier og andre Forbrydelser tiltog i en foruroligende Grad.

For at undersøge de Egne, som saaledes bleve hærgede, og finde Udbrudsstedet, gjordes tvende Rejser, den ene af *Magnús Stephensen*, den anden af *Sveinn Pálsson* *).

Saasnaart man i Danmark i September Maaned 1783 fik Efterretning om de forfærdelige Ødelæggelser, som Vulkanudbruddet i Skaptafellssyssel havde øvet, udgik der en kongelig Befaling om, at der strax skulde udrustes et bekvemt Fartøj og sendes til Sydlandet i Island for at overbringe fornødne Ordre til Stiftamtmand Thodal, og at Kammerherre Lewetzow med dette Skib skulde begive sig derhen for at gennemrejse den af Ilden hjemsøgte Landstrækning. Han skulde, saa vidt muligt, undersøge saavel dens Omfang, som hvorvidt den igjen kunde blive bekvem til Dyrkning og Beboelse, og i Særdeleshed, hvorledes Folk, som Skaden havde truffet, paany kunde sættes i Næringsvej. *Magnús Stephensen*, som dengang

studerede Lovkyndighed ved Universitetet i Kjøbenhavn, fik Befaling til at følge med Lewetzow, „for nøjagtig at undersøge og beskrive den fysiske Beskaffenhed af den underjordiske Ild, med sammes Fænomena og Virkninger“. De afsejlede den 11te Oktober 1783, men kunde paa Grund af Modvind ikke naa Island før den 16de April 1784.

I Juli Maaned 1784 var *Magnús Stephensen* i de af Udbruddet hærgede Landstrækninger, og den 16de Juli begyndte han sin Fjældrejse for at undersøge Udbrudsstedet og de Lavastrækninger, som fandtes ovenfor Bygden. Fra sit Telt ved Mörtunga paa Síða rejste han lige mod Nord og kunde strax alle Vegne se Ødelæggelsens Vederstyggelighed. Hvor der før havde været yppige Græsgange og Sæterpladser, var Jorden sveden og dækket med Sand og Aske og jo længere han kom op til Fjælds, des højere laa Asken paa Markerne, de fleste Steder 4—6 Tommer høj; „dog var den nu allerede meget nedsunken siden forrige Aar, og paa enkelte Steder begyndte nogle faa dog halvvisnede Urter og Straa at lade sig igjen til Syno“. Efter at have besteg det nordøstlige Ende af Fjældet Kaldbakr (2279 Fod højt efter Gunnlaugsson), kunde han overse en hel Del af den østlige Lavastrøm, som endnu langt fra var afkølet; store Røgskyer hævdede sig flere Steder i Luften, hvirvlede nogle Gange rundt og bleve saa af de højere Luftstrømme drevne bort. *Stephensen* fulgte langs med Lavastrækningen mod Nord, hvor den kniber sig tæt op til Miklafell *); men her var Vejen saa besværlig og Røgen fra Lavaen saa tyk, at han og hans Følgemænd maatte klatre tværs over selve Fjældet. Udsigten herfra var „bedrøvelig“. Mod Nord og Øst saas den nye Lava tæt ved Foden af de store Jøklar, men alt andet var en øde sort Sandstrækning. Ved Solens Nedgang naaede de til Fjældet Blængur og besteg det. Lavastrækningerne Nord for Fjældet vare indhyllede i en tæt Røg, der ikke tillod nogen Undersøgelse af Udbrudsstedet; dog saa *Stephensen* lige nord for Blængur en stor Høj, „hvoraf der opsteg en meget tyk og sort blandet Røg“ **). Han holdt dette for at være Udbruds-

*) *Magnús Stephensen* var født den 27de December 1762 og døde den 17de Marts 1833, som Konferensraad og Justitiarius i Landsoverretten i Island; han har ved sine mange Skrifter bidraget meget til at udbrede nyttige Kundskaber i Island, og ved sin praktiske Dygtighed givet Stødet til mange Forbedringer i Administrationen og de økonomiske Forhold.

Sveinn Pálsson var født 1762 og døde 1840. 1791—1794 rejste han for Naturhistorie-Selskabet paa Island, blev Distriktslæge 1799, og var konstit. Landfysikus 1803—4.

*) Paa Gunnlaugssons Kort er der en Mils Vej fra Miklafell til Lavastrækningen, men baade paa *Stephensen*s og *Pálsson*s Kort ligger det tæt op til Lavastrømmen.

**) *Sveinn Pálsson*'s Tillæg til Beskrivelserne over den Volcan, der brændte i Skaftafellssyssel 1783. S. 11—14 og 35. I Island i det 18de Aarhundrede. Kbh. 1803. S. 27 sætter *Stephensen* Udbruddet i selve Skaptárjökulen. At Lavaen ikke kom fra ét Sted, saas allerede under Udbruddet, idet man saa flere meget høje Røgøjler stige op i Retning af Úlfarsdalen.

stedet, men det viste sig senere ved Sveinn Pálssons Undersøgelser ikke at være Tilfældet. Stephensen prøvede nu paa at gaa over Lavaen mod det forment Udbrudssted; men dette lod sig ikke gjøre, da Lavaen var brændende hed. Han og hans Følgemænd bleve indhyllede af Røg og Dampe, saa de ikke vidste, hvorhen de skulde vende sig; de kunde ikke uden Livsfare fortsætte Rejsen og vendte derfor om. Noget længere mod Øst prøvede de dog igjen paa at gaa over Lavaen, men med samme Udfald. De fulgte derpaa Lavaen mod V. og SV. indtil forbi Uxatindar, hvor de ligeledes prøvede paa at overskride Lavastrømmen, men forgjæves. Floderne vare opdæmmede og uoverkommelige, og Lavastrømmene udsendte alle Vegne tykke Skyer af Vanddampe. Tilsidst maatte de vende om, udmattede af at klavre i Lavaen Dag og Nat, men især fordi Hestene ikke havde faaet Foder i tre Dage og vare nærved at styrte af Hunger og Træthed; de toge den korteste Vej mod Øst og kom den 18de Juli Kl. 1 om Natten tilbage til deres Telt mellem Prestbakki og Mörtunga.

Sveinn Pálsson begyndte sin Fjældrejse fra Gaarden Geirland den 30te Juli 1794. Vejen gik langs ad den vestlige Bredde af Geirlandsá. De nederste Fjældbygder havde nu et helt andet Udseende, end da Stephensen rejste der. Fjældskrænterne og Aabredderne vare bevoxede med saftigt Græs og smykkede med dejlige store Epilobier; de mange Elve tog sig udmærket ud, hvor de igjennem dybe Kender og ad femkantede Basaltsøjler styrtede ned paa Sletterne. Rejsen blev fortsat over det saakaldte Geirlandshraun, der ikke er nogen Lavastrækning, som man efter Navnet maatte formode, men blot nøgne Fjældeaaser, overstrøede med store spredte Stenblokke og hist og her med faste Klipper. Herfra gik Vejen forbi Vandfaldet Fagrifoss i Geirlandsáen til Lauffell, en langagtig Fjældryg, der strækker sig lidt til NØ. Vesten for dette Fjæld har Geirlandsáen sit Udspring fra nogle sumpede Strækninger og Smaasøer, hvorpaa der fandtes vilde Svaner. Derpaa drog han mod SV. til Helligá og kom meget let over den, skjønt den længere mod SV. var opdæmmed af den vestlige Lavaarm; end videre vesten om Fjældet Öldusker, hvor der før Udbruddet 1783 havde været uoverkommelige Moradser, men de vare nu saa opfyldte af sorte Pimpsten, at man kunde ride derover paa tværs og langs. Pimpstenene var sunkne under Grønsværet, og Pálsson siger, at det var, ligesom man red over „idel Sække fyldte med haardtørrede Fjældgræs (islandsk Mos)“. Pludselig blev han og hans Følge overfaldne af en stærk Skyregn og maatte, fuldstændig gjennemblødt, fortsætte Rejsen imod Nord langs den vestlige Lavastrøm til det

saakaldte Blágil og satte deres Telt paa det nøgne Sand tæt sydvest for Fjældet Galti. Her fandtes ikke et Græsstraa for Hestene, skjønt der før Udbruddet havde været det prægtigste Bedested. Regnen strømmede ned uden dog videre at genere dem, da Vandet blev opsuget af det vulkanske Sand; men de bleve i en forfærdelig Grad plagede af Myg og havde ikke andet at værge sig med imod dem end Vifter, som de havde lavet af Fjærene af en Svane, de havde dræbt paa Vejen. Hestene flygtede langt bort for Myggene og kunde kun med stor Møje samles igjen. Efter at Regnen omtr. Kl. 10 om Aftenen var holdt op, besteg de det nærliggende Fjæld Galti for derfra at overskue den vestlige Lavaarm. Galti er et langagtigt Fjæld, som strækker sig fra SV. til NØ.; øst for det findes flere Smaasøer, Sumpe og græsbevoxede Kjær, hvor Helligá har sine Kilder. Nordvest for Galti, hvor Lavastrømmen var smallest, bemærkede de paa den anden Side nogle kegleformede, rygende, røde Høje. Det lakkede ad Aften, og Luften blev taaget, saa de skyndte sig til Teltet i glad Forventning om Morgendagens Opdagelser. Den 31te Juli var Vejret ikke bedre, Taage afvexlende med Regnbyger, og først om Middagen klarede det op. Efter at have sat en af sine Folk til at passe paa Teltet, drog Sveinn Pálsson Kl. 3 langs Lavastrømmen vest for Galti. Her var Pimpstensasken endnu efter 11 Aars Forløb endog paa hældende Steder, hvor Vand og Vind i saa lang Tid maatte have bortført en hel Del, omtr. 6 Tommer dyb. Flere Steder laa der spredte Hobe af Lavablokke, som vare gjorte hvide og skjøre af syrlige Dampe. Efter at de vare komne til Lavastrømmens smalleste Del, som dog var $\frac{1}{2}$ Mil bred, begyndte de deres Tog over denne. Af Vanskeligheder var der ikke faa at overvinde, Lavaen var paa sine Steder frygtelig ujævn og Lavastykkerne optaarnede i de æventyrligste Former; kun enkelte Steder var Lavaen mere flad og bedre at passere, men som oftest meget ufremkommelig. De maatte klatre op paa tynde oprejste Lavablokkers Rand; undertiden gik disse i Stykker, saa de vare paa Nippet til at forsvinde i en Afgrund; undertiden rev de Hænder og Fødder til Blods paa de skarpe Spidser o. s. v. Omtrent midt Vejs bleve de ikke lidt forskrækkede ved mod SV. at høre en stærk Susen af Vand; de bleve dog intet Vand vaer, og det maa have været en Elv, der har banet sig Vej igjennem Sprækker og Tunneller under Lavaskorpen.

Tilsidst naaede de over til de før omtalte rygende Høje; nærmest ved disse var Lavaen flad og jævn og dannede ligesom en Dal eller Rende. Efter et Øjebliks Hvil drog Sveinn Pálsson med sine Følgemænd op paa den største af Højene; den var dannet af slaggeagtig

Lava og Scorier og fandtes at være et elliptisk Kratergjærde med flad solid Lavabund, der var af samme Højde som Højens udvendige Basis. Indvendig syntes Væggene at være dannede af lagvis afsatte Lavastykker, og fra flere Sprækker opsteg ildlugtende Dampe. Fra Krateret førte to Udgange ud til Hoved-Lavastrømmens før omtalte flade Rende, den ene imod SV., den anden imod NØ. Kraterets Tværmaal var for oven omtr. 30 Favne og i Bunden omtr. 10 Favne; indtil vare Væggene flere Steder besatte med røde og grønne glaserede Lavastalakitter. Siden betragtede Pálsson nogle af de andre Høje, og de vare alle af samme Beskaffenhed. Langs med Kraterrekken, der strakte sig fra SV. til NØ., fandtes kolde Svovlminer. I Nærheden af den største Høj opsteg nogle Dampsøjler fra en Lavasprække, der var fyldt med lunkent stinkende Vand. Denne Kraterække bestaar af omtrent en Snes Kratere, der ere opstaaede paa en 2 Mil lang Revne i Jorden; parallelt med denne findes flere Rækker ældgamle Kratere lige til Skaptáen, som i Úlfarsdalens Munding møder Lavastrømmen*). Paa Grund af Nattens Nærhed maatte de vende tilbage dog først efter at have bygget en Varde til Minde om deres Opdagelse, og naaede deres Telt Kl. 11 ad en meget bekvemmere Vej over Lavastrømmen, end de før havde haft. Den 1ste Avgust fortsatte de deres Rejse for at naa Fjældet Blængur, hvorfra Stephensen 1784 havde gjort sine Iagttagelser. Vejret var udmærket, Himlen klar, Varmen 2°, og en stiv Kuling blæste fra Nord. Omtrent ved Middagstid naaede de Varmárfell og bestege en paa Nordøst-Enden af dette staaende Fjældspids. Da de vare komne derop, blev Vinden til en stærk Storm; men alligevel kunde Pálsson bag en Klippevæg bruge sit Pejlkompas, Barometer og Skrivetøj, medens hans Følgemænd holdt sig varme ved at bygge en Varde. Lige i Vest saas den før omtalte Kraterække, der naar til Fjældet Laki lige nord for Blængur; nord for Blængur er der et fladt trekantet Stykke Land imellem Skaptá og Hverfisfljót, som kaldes Fljótsoddi. Skaptáen løber imod SV. igjennem Úlfarsdalen, indtil den opluges af Lavastrømmen; men vest for denne findes en høj Fjældrække, som kaldes Skælingar, og som ender i de høje Fjældspidser Uxatindar. Nord for disse gaa nogle lavere Bjerge mod NØ. henimod Kilderne af Skaptá og Tungná. Fra Varmárfell kunde man se, at de vare kegleformede og øjensynlig gamle Vulkaner, som løb parallelt med de før omtalte Varmárdals Vulkaner. Pálsson antager, at den

*) Efter denne Beskrivelse ligner denne Kraterække Leirhnúk-Kraterne ved Mývatn i en paafaldende Grad.

af Stephensen formodede Vulkan ikke har været andet end det lave Fjæld Laki, som dengang var indhyllt i Dampe fra de nærliggende Kratere og Lavastrømme. Øst for Laki lagde Pálsson Mærke til en Række røde Kratere, af selv samme Slags som de, han havde set i Varmárdalen strygende fra Øst til Vest; og han kunde tydelig se, at Lavaen havde imod Nord udgydt sig i smaa Aaer og imod Syd i en vældig Arm ad Hverfisflodens Rende. Efter at have gjort de nødvendige Pejlinger og sammenlignet sine Observationer med Stephensen's, rejste Pálsson fra Varmárfell og naaede efter at have hentet sin Bagage fra Blágil til Geirland om Aftenen Kl. 11¹/₄.

Af Sveinn Pálssons Undersøgelser kan man se, at Udbruddene i Skaptáfellssyssel 1783 *slet ikke stammede fra Skaptárjökulen*, som det næsten overalt nævnes i de trykte Bøger, men fortrinsvis fra mange Smaavulkaner eller Kratere i Varmárdalen. Hvis Vulkanen havde sit Sæde i Skaptárjökulen, vilde Udbruddet ogsaa have begyndt med Jökelløb og Oversvømmelser; men dette var efter Beskrivelserne slet ikke Tilfældet.

Gunnlægsson rejste 1835 og 1839 i Skaptáfellsyssel; men han har, som oven for sagt, ikke efterladt sig noget om sine Rejser. 1839 rejste han over Skaptártunga og opdagede dér en ny Fjældvej bagved Torfajökull til Sydvestlandet*).

De historisk bekendte vulkanske Udbrud i Island ere fremkomne paa *to Retningslinjer*: Heklalinen fra SV. til NØ. og Mývatnlinjen fra N. til S.**). Paa Heklalinen findes Reykjanesvulkanerne, Þurrárhraun, Hekla, Rauðukambar og de af Sveinn Pálsson beskrevne Varmárdalsvulkaner, medens man efter hans Beretning skulde tro, at de Kratere, som udgød Lavastrømmen ad Hverfisflodens Rende, skulde staa paa en Spalte fra N. til S. eller NV. til SØ. Om Katla og Eyjafjallajökull høre til denne Linje eller ikke, vides ikke med Sikkerhed***). Heklalinen fortsættes efter Prof. *Mohn* af en

*) Skyrslur og reikningar hins islenska bókmenntafélags. 1840. S. V—VI.

***) *Th. Kjerulf*: Islands Vulkanlinjer i Nyt Magazin for Naturv. XXI. S. 147—166.

****) Eggert Olafsson og Bjarni Pálsson prøvede i Avgust 1756 paa at naa Katla, men det lykkedes ikke. Præsten Jón Austmann var efter Udbruddet 1823 tæt ved Kraterkløften og Watts ligeledes 1874 (*Watts*: Snioland or Iceland; its jokulls and fjalls. London 1875. S. 93—96). De Udbrud, der i Annalerne omtales fra Sólheimajökull, Höfðajökull og Mýrdalsjökull, skrive sig efter al Rimelighed alle fra Katla. Eyjafjallajökull er derimod en særskilt Vulkan (*Hallgrímssons* Manusk. fol. nr. 11. S. 52 i det isl. lit. Selsk. Arkiv).

undersøisk vulkansk Ryg mod SV.*) — Mývatnslinjen omfatter Mývatnsvulkanerne (Leirhnúkr, Hrossadalr og Bjarnarflag), Sveinagjá paa Mývatnsöræfi (1875), Dýngju-fjöll og de næsten ubekjendte Kverkfjöll nord for Vatnajökull**), hvor nogle tro, at Udbruddene 1864 og 1873 fandt Sted, og syd for Vatnajökull Öræfajökull og de ukjendte Grímsvötn, i hvis Nærhed Udbrud have fundet Sted i Aarene 1685 og 1716. Det er ogsaa nogen Rimelighed for, at der findes Dale og Kløfter halvfylde eller helfylde med Is i Vatnajökulen, som strække sig fra Syd til Nord og staa i nær Forhold til Kløfteretningerne paa denne Linje***). Paa denne Linje er der næsten altid Udbrud flere Steder ad Gangen eller kort efter hinanden, saa der finder en ejendommelig Vexelvirkning Sted imellem dem. Saaledes vexlede Udbruddene ved Mývatn 1724—30, de i Askja og Sveinagjá 1875 og Udbruddene i Grímsvötn og Kverkfjöll 1716—1717. Efter Mohn findes der ogsaa en undersøisk Højderyg som Fortsættelse af denne Vulkanlinje.

*) *H. Mohn*: Dybde- og Varmeforholdene i Havet mellem Nordvestevropa og Grønland i „Geografisk Tidsskrift“. 1. Bind. S. 83.

**) Da Watts rejste over Vatnajökull 1875, viste de en stærk Dampudvikling (Across the Vatnajökull. London 1876. S. 97 og 189). Sveinn Pálsson kalder i sin Bog om de islandske Isbjærge Kverkfjöll for Dýngju-fjöll, medens han kalder de kjendte Dyngefjælde med Askja Trölladýngjur, men føjer dog dertil i sin Rejsebeskrivelse (III. Bind, S. 184, Manusk. i fol. i det isl. lit. Selsk. Arkiv), at Folkene ved Mývatn kalde dem Dýngju-fjöll.

***) Der har i forrige Tider (i det 16. Aarh.) existeret en Vej fra Mýrar og Sudursveit syd for Vatnajökull tværs over Jökellavningerne til Nordlandet. 1850 sendte Præsten Þorsteinn Einarsson nogle Folk afsted for at undersøge disse Egne; de kom temmelig langt mod Nord, men vendte om uden at have udrettet noget; de saa dog Lavninger og Dalstrækninger halvfylde med Skredjökler strække sig mod Nord. Jfr. Sognebeskr. fra Kálfafellssogn i det isl. lit. Arkiv. Efter Sveinn Pálsson (De isl. Isbjærge § 12) prøvede man 1793 at gjenoptage denne Vej, men uden Resultat.

Spaltdannelserne, der fremkomme ved Jordskjælv i Island, pege hen paa de samme Retninger. Næsten alle Jordskjælv med eller uden Udbrud have særlig hærget to Strækninger af Øen, nemlig Arnessysse og Rangárvallasysse, hvor Heklalinjens Hovedarnested findes, og Þingeyjar ysse, der indeholder Mývatnslinjens største Vulkaner. De Spalter, som fremkom 1872 ved Jordskjælvet i Húsavík, ligge fra N. til S.; Mývatnseggen udmærker sig i høj Grad ved sine nord-sydlige Retninger, de mange Kratere paa Mývatnsöræfi ligge ligesom Perlerader fra Nord til Syd, Stóragjá ved Reykjahlíð ligesaa, Dalbjalls store Kløfter strække sig i samme Retning, og det Terræn, som Leirhnúks Lavastrømme dække, er paa sine Steder sunket ned ved lignende Spaltdannelser.

Det Udbrud, som vi nu have syslet med, er et af de voldsomste, der nogen Sinde har fundet Sted paa hele Jorden, og dets Lavamasse overtræffes ikke af nogen, der er fremvæltet i den historiske Tid; denne Lavastrøm er tillige interessant baade ved de geografiske Forandringer, den har frembragt, og ved de Følger, Udbruddet har haft. Lavastrømmens Udseende i det enkelte kjendes ikke, ligesaa lidt som de Omdannelser af Bjergarter og den Indflydelse paa Jordsmøntet, som den sikkert har frembragt. Dens Rumfang er heller ikke fuldstændig nøjagtig kjendt; selve Udbrudsstedet er uagtet Sveinn Pálssons Undersøgelser langt fra tilstrækkelig undersøgt, og de Kaart, man har over denne højst interessante Egn, lade meget tilbage at ønske. Hele Skaptafellssysse hører til de Egne, hvor man endnu vil kunne gjøre mange geografiske Opdagelser; de store Floders Kilder kjendes ikke med Sikkerhed, vulkanske Fremtoninger, hvis Virkninger man føler over hele Island, finde Sted i disse ukjendte Strækninger, uden at man bryder sig om at undersøge dem, og just i disse Egne, hvor Vulkaniciteten har et af sine Hovedarnsteder, og hvor Jökelfremtoninger i det store ytre sig alle Vegne, kommer der ingen Geologer. Nu da Jökelfranskningen staa paa Dagsordenen her i Norden, er det næsten ufatteligt, at Islands sydlige Jökler ikke undersøges; thi de vilde sikkert give et udmærket Udbytte.

